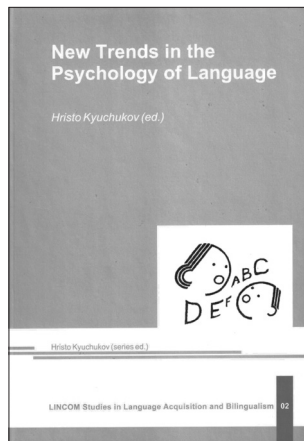

ИЗСЛЕДВАНИЯ ВЪРХУ НОВИТЕ ТЕНДЕНЦИИ В ПСИХОЛОГИЯТА НА ЕЗИКА

New Trends in the Psychology of Language. LINCOM Studies in Language Acquisition and Bilingualism 02. 2016. Hristo Kyuchukov (Ed.). LINCOM GmbH, 177 p. ISBN 978 3 86288 745 3.

Пред нас е вторият том от поредицата *Lincom Studies in Language Acquisition and Bilingualism* (ЛИНКОМ изследвания върху овладяването на езика и билингвизма) със заглавие “New Trends in the Psychology of Language” (*Нови тенденции в психологията на езика*) под редакцията на Христо Кючуков. След първият

том, посветен на усвояването на славянски езици (Acquisition of Slavic Languages, LINCOM Studies in Language Acquisition and Bilingualism 01. 2015), учени, изследователи, преподаватели, студенти, всички, заинтересувани от психологията на езика, могат да се запознаят с най-нови изследвания в тази област върху емпиричен материал от английски, български, полски, ромски, турски и др.

Рецензенти на изданието са изтъкнати учени в областта на психологията на езика и психолингвистиката: проф. Барбара Бокус (Университет за социални и хуманитарни науки, Варшава, Полша), проф. Енчо Герганов (Нов български университет, София, България), проф. Уилям Ню (Beloit College, Уисконсин, САЩ) и др. Обзор на най-новите книги с резюмета на академичното издателство LINCOM Europa са достъпни на <http://www.lincom.eu/>.

Рецензияният том с обем 176 с. съдържа шест глави, посветени на актуални проблеми на психолинг-

вистиката и психологията на езика. Първите две глави изследват езиковото развитие на деца в предучилищна възраст в условията на моно- и билингвизъм, третата глава е свързана с новаторска методика на преподаването и оценяването на южнославянските езици босненски-сръбски-хърватски-черногорски и на полски език като L2 в САЩ, четвъртата глава е посветена на връзката на метафорите с настроението, а петата – на метакогнитивни стратегии при четене. Последната, шеста глава, се спира на организацията на мултикултурното образование в българските училища.

В първата глава („Деминутиви, клъстери и прозодични модели в общуването между възрастни и деца“¹) Юлияна Стоянова (Софийски университет „Св. Климент Охридски“) проверява и потвърждава идеята, че използването на деминутиви в общуването с деца, по-конкретно *в речта на възрастните към децата* (българско съответствие на международно приетия термин *child directed speech* – CDS), подпомага усвояването на езика в ранните развойни стадии. Надеждна основа за изследването е представеният подробен аналитичен обзор на теоретични постановки и данни за различни езици. Анализът на българския емпиричен материал (извлечен от записани и транскрибирани разговори на 4 двойки възрастни – дете, като децата са на възраст между 2;0 и 2;5 години) подкрепя наблюденията върху езици като руски, испански и др. за важната роля на деминутивите в ранното езиково развитие на децата. В същото време българските резултати показват влиянието на езиково специфични характеристики на деминутивите върху усвояването на езика. В таблици са онагледени различни средства за образувание на деминутиви, които запазват или променят рода на изходната дума, обобщени са предшестващи изследвания на авторката по темата.

¹ Juliana Stoyanova. Diminutives, clusters and prosodic models in Bulgarian adult-child interaction.

Формулирани и изпробвани върху български материал са пет хипотези, които получават потвърждение в анализа на емпиричните данни.

Оказва се, че използването на деминутиви в речта на възрастните към децата (по-нататък – РВД) подпомага сегментацията на думите чрез извличане на типови прозодични модели, елиминиране на краесловното ударение и увеличаване броя на думите със сходен завършек (напр. *влакче, столче, сокче; солчица, захарчица; балонче, бонбонче; селце, колелце, месце; краче, мече* и др.).

Освен това, употребата на деминутивите в българската РВД води до нарастване на честотата на трудни за усвояване от децата фонемни (като африкатите *ч* и *ц*, които участват в повечето деминутивизации суфикси) и на броя на средисловните клъстери, което съответно подпомага ранното им усвояване и стимулира общото фонологично развитие.

Деминутивите предоставят на децата образци на производни думи с относително прозрачна словообразователна структура и така им помагат да научат основните словообразователни модели, по които са изградени тези думи. Омонимията на някои умалителни суфикси с други словообразователни суфикси с разнообразна семантика подкрепя усвояването на словообразователната структура и на редица неумалителни съществителни (умалителният суфикс *-ка* например е омонимен с форманта *-ка*, който участва в образуването на: съществителни за лица от женски пол: *учителка, приятелка*; съществителни със значение на уред, сечиво, обект: *играчка, клечка, мозайка, лейка, печка* и др.; абстрактни отглаголни съществителни: *приказка, разходка*; имена на животни и хора: *котка, мишка* и др.). Тук е интересно зафиксираният индивидуален лексикон при изследваните деца да бъде сравнен с по-общите данни за обема и състава на усвоената лексика за определена възраст, защото ми се струва, че някои от предложените примери надхвърлят типичното езиково и ког-

нитивно развитие на децата в изследвания възрастов диапазон.

Деминутивите също така предлагат на децата редица словообразователни модели, съпроводени от морфонологични редувания (напр. к: ч *крак* – *краче*; х: ш *ухо* – *ушенце*; ц: ч *слънце* – *слънчице*; л': л *лея* – *леличка*; е: j *заек* – *зайче*; е: Ø *козел* – *козле* – *козленце*; j: Ø *боя* – *боичка* и т.н.), като така подпомагат ранното усвояване на подобни редувания.

Чрез статистическа обработка на данните и множеството примери авторката убедително доказва, че използването на деминутиви в общуването между възрастни и деца повлиява положително усвояването на редица фонологични, морфонологични, морфологични и словообразователни особености на българския език в ранните стадии от езиковото развитие на българските деца.

Във втората глава, озаглавена „Оценяване на ромски деца според техния роден ромски език“², авторите Христо Кючуков (Университет за приложни науки Магдебург-Стендал, Германия), Джил де Вилиерс (Смит колеж, Нортхемптън, САЩ) и Андреа Такахесу Табори (Университет на Калифорния, Ървин, САЩ) поставят на дискусия оценяването на езиковото и познавателно развитие на деца в предучилищна възраст, растящи в среда на билингвизъм и диглосия.

Авторите се опират на практическия опит от образователните системи в различни държави, който потвърждава, че деца-билингви или носители на два диалекта би трябвало да бъдат оценявани и на двата езика (диалекта), за да се разкрият напълно техните познания и умения. Изграждането на здрава основа на родния език подпомага както усвояването на втория език от децата, така и вписването им в различни общества и култури. Повечето ромски деца в Европа обаче се оценяват в училище на езика на съответната страна, но не

и на родния им ромски език. Това ги застрашава да попаднат в недостатъчно добри образователни институции.

Затова авторите на статията разработват нови тестови материали за проверка на езиковото развитие по роден език на ромски деца на възраст 3-6 години – материали, които в момента се апробират в няколко страни в Европа (България, Чехия, Словакия, Сърбия, Македония), включително сред деца на емигранти в Швеция. Част от тестовия материал е в картинен вид, а различните подтестове проверяват усвояването на отделни морфосинтактични категории: к-въпроси и подчинени изречения, пасив, форми за притежание, аспект, време, способност за бързо свързване на псевдодуми – прилагателни и съществителни – с тяхната референция (процедура, позната в психолингвистиката като *fast mapping*).

Авторите представят подробно резултатите от прилагането на теста върху 30 ромски деца на възраст 3-, 4- и 5-годиши, живеещи в околностите на София. Статистическият анализ на резултатите показва значими постижения за всички 8 тестови области. Сравнявайки резултатите от прилагането на същия тест върху ромски деца в Чехия, Сърбия и Македония, Кючуков, де Вилиерс и Табори установяват известна зависимост на тестовите постижения от фактори като активност на първия език в ромския социум или контакт с повече езици (четири в Македония).

Изводите на авторите са, че оценката на езиковото и когнитивно развитие на двуезичните ромски деца не само според постиженията им по втория, но и по родния им език, ще позволи тяхното по-адекватно представяне и ще им даде равни възможности за получаване на по-добро образование.

В третата глава („Динамична оценка на пан-славянско устно убеждаване“³) с автори Беата Латавиец

² Hristo Kyuchukov, Jill de Villiers, Andrea Takahesu Tabori. Assessing Roma children in their native language Romani.

³ Beata Latawiec, Chris Latawiec, Barbara Bokus. Dynamic assessment of Pan-Slavic oral persuasion.

(Държавен университет на Уичита, САЩ), Крис Латавиец (Държавен университет на Уичита, САЩ) и Барбара Бокус (Университет за социални науки и хуманитаристика, Варшава, Полша) се изследват резултатите от преподаването на южнославянските езици босненски-сръбски-хърватски-черногорски и на полски език като L2 (но не като основна специалност) в университет от Средния Запад на САЩ. Авторите обсъждат двугодишния си опит в използването на динамично оценяване като диагностично и формиращо средство за нива A1, B1, B2 на босненски-сръбски-хърватски-черногорски и за нива B1 и B2 на полски според общоевропейската езикова рамка. Динамичната проверка на постиженията по чужд език поставя различни изисквания към тестиращия, тестираните и целите на програмата. Освен като оценяващ, тестиращият участва в комуникацията и като медиатор, който помага на тестираните да разберат своята отговорност и ангажираност в процеса на оценяването, като същевременно насочва развитието на техните умения. Така процесът на оценяване се превръща в част от процеса на обучение.

Цялостната процедура на теста за устна реч включва 4 етапа: триминутен разговор; интерактивна ролева игра по двойки с цел убеждаване, по време на която оценяващият изпълнява медиаторска роля; комуникативна задача за убеждаване, но в писмен вид; и накрая – анализ и дискусия/обратна връзка относно представянето на всеки един от участниците в теста. Активната и подкрепяща роля на преподавателя, който едновременно е и проверяващ, и медиатор, му позволява да участва в интерактивните ролеви игри между обучаващ и обучаван по формулата тестване – корекция – ново тестване. За илюстриране на интерактивната процедура на динамичното оценяване авторите анализират два транскрипта на комуникативни задачи за убеждаване, тестиращи ниво A1 на боснен-

ски-сръбски-хърватски-черногорски и ниво B1 на полски.

Изводите от проведеното двугодишно изследване са, че динамичното оценяване повишава мотивацията и метакогнитивното осъзнаване на обучаемите, като ги превръща в център на интерактивния процес *проверка – обучение*, в резултат на което техните резултати надхвърлят очакванията за контекста на традиционното учене – тестиране на наученото.

Четвъртата глава („Метафорична концептуализация на понятия: ролята на настроението“⁴) с автори Катаржина Яворска (Университет за социални науки и хуманитаристика, Варшава, Полша), Агниешка Шиманска (Университет „Кардинал Стефан Вишински“, Варшава, Полша), Марлена Бартчак (Варшавски университет, Полша) и Барбара Бокус (Университет за социални науки и хуманитаристика, Варшава, Полша) представя изследване на метафоричната концептуализация на различни понятия (минало, бъдеще, радост, тъга, щастие, отговорност) от възрастни в зависимост от различното им настроение. Авторите сравняват отговорите на 40 новоизследвани лица с данните от предишно изследване на хора с депресия. Настроението на лицата е определено по описани стандартизирани тестове. Тестовите включват оценяването по петстепенна скала на 29 антонимни двойки прилагателни, свързани с три различни измерения на настроението. Продукцията на метафори е по утвърден тест за довършване на изречения, съдържащи метафори.

Статистическата обработка в експеримента показва, че лицата в по-лошо настроение продуцират по-малко метафори в сравнение с тези в по-добро настроение, дори за негативни понятия като *тъга*. Освен това лицата в лошо настроение дават

⁴ Katarzyna Jaworska, Agnieszka Szyman-ska, Marlena Bartczak, Barbara Bokus. Metaphorical conceptualization of notions: The role of mood.

повече негативно заредени метафори за понятието *бъдеще*, а тези в добро настроение дават неутрални метафори за *минало*.

Получените резултати се интерпретират във връзка с влиянието на настроението върху когнитивните процеси, изграждането на асоциативна мрежа, работата на краткосрочната памет, процесите на запомняне и припомняне, капацитета на краткосрочната памет, измерването на нивото на тревожност и границите с психопатологията, връзката между състоянието на афект и преработката на метафори в съзнанието на носителите на езика.

Петата глава („Метапознание и движеща се цел на разбирането при четене: ефективни обучителни практики и парадигми“⁵) предлага на читателите широка панорама на съществуващите в литературата концепции за ролята на метапознанието в разбирането при четене, пречупени през компетентното оценяващо мнение на авторката Беата Латавиец (Държавен университет на Уичита, САЩ). Текстът дискутира разбирането при четене и метапознанието като теоретични конструкти, представя съществуващите в литературата ефективни методи за преподаване на метакогнитивни стратегии, прави критичен обзор на редица съвременни изследвания, които определят „как, какво, на кого и кога“ да бъде преподавано, като се взема под внимание и спецификата на четенето при L1 и L2. Разбирането при четене е сравнено със стреляне по подвижна цел, защото то постоянно се променя и зависи от познанията на четящия и характеристиките на изреченията, извлича ментални репрезентации, повишава осъзнатостта, напасва целите по време на четенето като взаимодействие. Четящите (в зависимост от степента на образованието си) се обучават на самонаблюдение, саморегулация,

себerefлексия, необходими за различни видове четене и за различни задачи, свързани с „преди-, по-време-на- и след-четенето“, колаборативно четене и мислене, мислене на глас, задаване на въпроси на автора и насрещни въпроси, както и редица други ефективни метакогнитивни стратегии и инструкции.

Като реферира и систематизира всички значими литературни източници по разглежданата тема от последните 30 години, тази глава с теоретико-обзорен характер е отлична основа за бъдещи проучвания върху ролята на метапознанието в процеса на четене.

Шестата глава със заглавие „Конфронтиране с лингвизма: Преосмисляне на мултикултурализма и двуезичното обучение в българските училища“⁶ представя гледището на Бил Темплър (Независим изследовател, Шумен, България) върху важния за българската образователна система проблем, свързан с обучението на деца, чийто семеен език е различен от българския. Авторът пледира за въвеждане на нови подходи и организация на мултикултурното образование в българските училища. Същата концепция за необходимостта от обучение по роден език за двуезичните деца в България, наред с обучението на официалния български език, е обсъдена и отлично защитена от Христо Кючуков и кол. във втората глава на тази книга. Докато обаче Хр. Кючуков и кол. разглеждат тази концепция от позициите на психо- и социолингвистиката, Бил Темплър я излага с публицистична разпаленост. Макар да декларира, че е независим изследовател от Шумен и да се позовава на международно утвърдени инициативи, харта за правата на човека, българското законодателство, българска асоциация по четене, с препратки към телевизионни и други публицистични предавания, авторът доста пристрастно и назидателно

⁵ Beata Latawiec. Metacognition and a moving target of reading comprehension: Effective instruction practices and paradigms.

⁶ Bill Templer. Confronting linguicism: Rethinking multiculturalism and bilingual instruction in Bulgarian schools.

интерпретира и квалифицира факти, периоди и събития от българската история и съвременната действителност. Механичното пришиване на изводи от чужди автори, засягащи езиковата ситуация в други страни, към нашата обществена реалност не допринася за преодоляването на „педагогиката на репресията“ в „хаоса на пост-социалистическото пропадаване“, както той ги квалифицира. Повдигнатите въпроси за многоезичие и мултикултуризъм в българското общество и образователна система са важни и е нужно да продължи дискусията и реформите по тях, но това трябва да става от професионални обективни позиции, в съответствие с

националното действащо законодателство.

Всичките шест глави в книгата дискутират актуални интердисциплинарни въпроси от областта на психологията на езика и предлагат практически насочени решения, които може да бъдат интересни и полезни за млади изследователи, за учени от различни области на хуманитаристиката, както и за всички, които се интересуват от съвременното състояние на разглежданите проблеми.

КРАСИМИРА ПЕТРОВА
Софийски университет
„Св. Климент Охридски“

✉ krapetrova@slav.uni-sofia.bg

